

- BORJA I SANZ, J. (2005): *Llegendes del sud*. València, Ed. Bullent.
- CATALÀ VIÚDEZ, M. (2000): *Metodologia de recerca etnològica*. Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- ESCANDELL, D. (2011): *Etnopoètica i territori: unitat i diversitat*. L'Alguer, Grup d'estudis etnopoètic de la societat catalana.
- JASON, H. (1977): *Ethnopoetry: form, content, function*. Bonn, Linguistica Biblica.
- MARTÍNEZ, F. (1995): *Llegendari valencià*. Alacant, Ed. Institut de cultura "Joan Gil-Albert".
- MONFERRER MONFORT, À. (2004): *El romancer valencià*. Picanya, Ed. Bullent.
- ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2008): *Index of catalan folktales*. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.
- ORIOI, C.; PUJOL, J. M. (2003): *Índex tipològic de la rondalla catalana*. Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- ORIOI I CARAZO, C. (2002): *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls, Cossetània Edicions.
- PALOMA, J. A. (1993): *Literatura oral. Romanços. Corrandes. Cançons. Rondalles*. Barcelona, Ed. Bruño.
- ROVIRÓ I ALEMANY, X. (2000): *100 llegendes de la Plana de Vic*. Sant Vicenç de Castellet, Farell.
- SALES, M. (2010): *Etnopoètica : incidència, difusió i comunicació en el món contemporani*. L'Alguer, Grup d'estudis etnopoètic de la societat catalana.
- UTHER, H. (2004): *The Types of international folktales: a classification and bibliography, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki, Academia Scientiarum Fennica.

LA PARTICIÓ DE FRUITS EN ELS SENYORIUS DE LA MARINA ALTA AL SEGLE XVII

Jaume Noguera Mengual

1.Preàmbul

En les passades Jornades d'Estudis d'Ondara, vaig presentar una ponència sobre les regalies o drets de monopoli que corresponien als senyors. Ara em referiré a un altre aspecte del règim senyorial del segle XVII que també té una gran importància econòmica, especialment per als vassalls. Els llauradors sis-centistes tenien molt en compte la proporció en què es concretava la partició de fruits entre ells i el senyor, perquè no és el mateix donar-li al senyor una part de tres que donar-li una part de dotze. És evident que en el primer cas la partició resulta molt més onerosa per al colon que no en el segon on aquest es quedava amb una proporció major de la collita. I això li venia molt bé perquè, una vegada pagats els impostos i els censos i satisfet l'autoconsum de la família, tenia la possibilitat de disposar d'un excedent agrícola que podia vendre i amb els diners que obtinguera adquirir noves terres. És una circumstància que afavorirà l'aparició ja al segle XVIII d'un grup de llauradors benestants a tots els senyorius. Els seus fills ja no seran tots llauradors, sinó que es dedicaran a altres professions més reconegudes socialment: advocats, notaris o preveres. Efectivament, aquests llauradors coneixen la prosperitat, però segueixen formant part d'un sistema socioeconòmic que resulta favorable al senyor. Les propietats que tenen les comparteixen amb ell, perquè en aquell moment no existeix encara la propietat absoluta que després s'implantarà. Són llauradors que abracen el liberalisme, ja que és la ideologia que propugna la desaparició de l'Antic Règim, el règim de senyors i vassalls. I els convé un nou sistema en què tots siguin considerats ciutadans i on les diferències entre individus no depenguen del seu origen, ço és, del seu naixement en un determinat estament, sinó de la riquesa, com a resultat del treball i la diligència de cadascú.

2. Introducció

La regulació d'aquesta matèria en les cartes de poblament estudiades es caracteritza per la diversitat de proporcions. Així, a Alcanalí s'aplica la partició de fruits a la sisena, és a dir, una part per al senyor i cinc per al vassall. Altres llocs on es distribueix d'aquesta manera són la Vall d'Alcalà, Benissili, Xaló i Llíber. A la Setla, Mirarosa, el Verger, Pedreguer i Benimeli s'opta per una distribució al quart. En canvi, a Ondara, és al terç.

En el cas de Sagra i Sanet, hi veiem una evolució: en la redacció original de la carta de poblament d'aquests llocs, signada el 7 de febrer de 1610, s'havia convingut que la partició fóra al terç; però el 7 de gener de 1611 es van introduir-hi algunes modificacions. Entre elles, es troba la de rebaixar la proporció al quart. En el document que la recull es va fer constar que els nous pobladors no es podien quedar als esmentats llocs si no se'ls millorava en aquest extrem.

Hi ha, però, senyorius en què cada fruit presenta una proporció específica que detallarem tot seguit. Ultra examinarem altres circumstàncies relatives a la partició, com ara el lloc on s'ha de fer o les condicions del conreu dels arbres que han produït els fruits.

3. Les garrofes

Quant a les garrofes, la Carta de Parcent i Benigembla mana que es distribuesquen al quart (capítol XXXIII). En canvi, la de Forna estableix que s'hagen de partir a la cinquena (capítol V). La de l'Atzúbia obliga a repartir-les al terç (capítol VII). A la Vall de Gallinera parteixen a la sisena (capítol III). També a la Vall d'Ebo es segueix aquesta proporció.

El capítol XI de la Carta Poble de Pedreguer presenta una regulació força detallada en aquesta matèria: cada càrrega de garrofes que el vassall haja obtingut l'ha de portar directament des del bancal a la senyoria i, abans de descarregar-les, la persona nomenada pel senyor triarà la part que més li agrada i deixarà constància escrita de la quantitat de garrofes que l'hereter s'endú a casa. A més, si es troba algun equí que per descara del seu amo està menjant-se les garrofes que han caigut de l'arbre, no s'imposarà a aquesta acció cap pena.

La Carta de Forna en el capítol XII descriu l'iter que el vassall ha de seguir amb les garrofes que ha arreplegat:

(...) las haya de traer cada uno a su casa y acabar de coger el día que el señor señalase; las hayan de partir y traher la parte tocante a la señoría donde le fuere señalado.

Aquesta mateixa carta de poblament reconeix com a facultat del senyor la següent:

(...) después de cogidas y partidas las garrofas y demás frutos salir a reconocer los árboles de dicho término y, si hallase estar mal cogido, cogerlos o hacerlos coger a quien bien visto le fuere sin dar parte alguno al dueño de cuyo fuere dicha heredad (capítol XIII).

Aquesta és, doncs, una mesura amb què el senyor pretén obligar al vassall a collir tota la producció, sense permetre-li que deixi cap fruit a l'arbre.

Mentre la Baronia d'Orba estiga sense arrendar, els vassalls hauran de portar la part de les garrofes que li pertoquen al senyor a la casa d'aquest; però, en el cas contrari, els arrendataris tenen l'obligació d'anar a arreplegar-les. Aquesta distinció la recull el capítol X de la carta de l'esmentat senyoriu, i és aplicable també a les almetles, els cereals i fins i tot altres fruits.

4. Les figues

La Carta Poble de l'Atzúbia mana que la partició de les figues siga al quart, *so és, les tres parts per als pobladors y la una per al Señor* (Capítol VII). Idèntica proporció trobem a les de l'Atzúbia (capítol VII), Parcent-Benigembla (capítol XXXIII) i Orba (capítol VIII). Per la seua banda, la de Forna diu que la partició de les figues serà a la sisena, i que la fruita ha d'estar *seca y enjuta* (capítol VI).

El capítol IX de la Carta Poble de Pedreguer estableix que si algun vassall ven o amaga alguna porció de figues abans de fer-se la partició, el senyor el pot castigar com si es tractara d'una cosa furtada. Aquesta mateixa carta permet que els colons puguin emportar-se les figues del sequer a casa, ja que es considera que allí podran conservar-les millor

fins al dia que corresponga partir-les amb el senyor (capítol X).

La voluntat d'incentivar la plantació de figueres es manifesta de manera expressa en el capítol XXXIX de la Carta de Parcent i Benigembla:

(...) tots los que voldran plantar (...) figuerals (...), los pugen plantar sens que tinguen obligació de pagar partisió alguna de tots los fruits que colliran de dites plantes, per termini de nou anys, contadors del dia que s plantaran.

La Carta de Benimeli fixa la casa senyorial com a lloc de la partició de les figues (capítol XIV).

5. El raïm

La Carta Pobra de Parcent i Benigembla es refereix específicament als tres "fruits de les vinyes", és a dir, el raïm, el vi i la pansa. Sobre el primer, el capítol XXXXI permet que els vassalls puguin collir raïm però exclusivament per al seu consum domèstic. Quant al vi i la pansa, la carta en qüestió estableix en la disposició XXXII que la partició es farà a la sisena, cinc parts per al vassall i la restant per al senyor. Però tot seguit el document fixa un lloc diferent per a la distribució de cadascun d'aquests productes: el vi es repartirà allà on s'ha xafat el raïm, mentre que la pansa ho serà al domicili del vassall que l'ha elaborada. En canvi, la Carta de la Setla i Mira-rosa, preveu que la partició de la pansa tindrà lloc al sequer.

La poda anual dels ceps és una tasca agrícola absolutament necessària. La Carta de Parcent i Benigembla així ho assegura quan estableix en el capítol V que els colons tenen l'obligació de podar-les cada any, perquè si no ho fan és *total roïna i perdisió i destrucció de aquelles*. Deixar d'efectuar-la comporta la pena de comís. Aquesta mateixa disposició mana que l'operació es realitzi a ús de bons podadors i llauradors.

La Carta de Fornà disposa que cada colon ha de donar-li una cistella de raïm al senyor. Aquesta obligació té el caràcter d'anyal, i cessarà en cas d'arrendament del senyoriu:

(...) y, si acaso arrendare dicho lugar, en tal caso no estén obligados a dar ninguna cesta de uva a dicho arrendador.

Certament, una cistella no representa una càrrega massa onerosa per al llaurador de Fornà, sobretot si tenim en compte que ha rebut les vinyes que treballa franques de partició. El colon no té l'obligació de distribuir la collita amb el senyor, només reservar-li una cistella de raïm. En aquest cas no hi ha partició, però el vassall sí li ha de pagar al titular del domini directe un sou anual per cada fanecada de vinya. Aquesta situació tan particular apareix regulada en el capítol VII de la Carta de Fornà.

La Carta de l'Atzúbia en el capítol XI obliga a cada vassall a plantar quatre jornals de vinya sots la pena de 25 lliures en cas de contravençió i, durant els deu anys següents a la plantació, el colon no haurà de pagar cap dret emfitèutic al senyor.

El capítol XV de la Carta de Sagra i Sanet regula la plantació de vinyes: entre altres requisits, exigeix que el colon prèviament haja obtingut la llicència senyorial. El fonament d'aquesta obligació el recull la referida disposició: *(...) para que se vea que las tierras donde quiere plantar no son para pan*. Una tal mesura ens indica la importància que tenia aleshores el conreu del blat i el pa elaborat amb la seua farina.

La Carta de Pedreguer disposa que, durant els quatre anys de partició, cada vassall podrà tallar de les seues vinyes tot el raïm que necessite per al consum de casa i fins i tot per a donar alguna cistella a qui li parega. Però, si el colon vol vendre raïm, està obligat a demanar llicència al senyor i de tot el que vengui haurà de donar-li al senyor una quarta part. També podrà penjar raïms a sa casa i conservar-los allí fins l'hora en què es faça la partició del fruit. Tota aquesta normativa la recull el capítol IX de dita carta.

La Carta de la Vall de Laguar incentiva en el capítol XV la plantació de ceps per mitjà de la següent mesura:

Más, que cada vasallo (...) que quiera plantar viña nueva, así para vino como para paza, no esté obligado a pagar partición alguna dentro de ocho años.

L'estipulació cinquena de la Carta d'Orba tracta el tema dels ceps

secs o extremadament vells:

(...) que todas las viñas que (h)oy son de paza, el día que se secaren las plantas o estuvieren tan viejas que no fuesen de provecho, se hayan de volver a plantar, tantas plantas, quantas se secaren o no fuesen de provecho.

6. Les olives

La Carta de Forna disposa que les olives es pagaran al quart (capítol IV), mentre que la de l'Atzúbia estableix que es distribuïran al terç (capítol VII). En el capítol III la de la Vall de Gallinera regula el següent: (...) *las aceitunas al quinto*. També a la de la Vall d'Ebo se segueix aquesta mesura (capítol III).

La Carta Pobla de la Vall d'Alcalà i Benissili no permet que els colons puguin decimalar¹ les oliveres sense disposar de l'oportuna llicència senyorial. Aquest mandat apareix recollit en el capítol XX, que també regula el que s'ha de fer amb la llenya obtinguda:

(...) quant les desimalaran, de lo ters de la llenya sia per a dites senyores i les dos parts per als dits pobladors, los quals tinguen facultat de escombrar les oliveres a ús y bon costum de bon llaurador.

¹ Tallar els decimals o branques altes d'un arbre.

El capítol X de la Carta de la Vall d'Alcalà i Benissili ofereix als vassalls la possibilitat de disposar de quatre barcelles d'olives per a fer en salmorra sense pagar cap dret. La Carta d'Ondara, per la seua banda, la fixa en sis barcelles d'olives per a casa (capítol X). La de Sagra i Sanet en la seua redacció de 1610 permetia que es quedaren fins a mig cafís, però una modificació introduïda l'any següent elimina dita capitulació, ço és, la número XXI. En Jeroni Ferrer, comanador d'ambdues poblacions, la considera excessiva; li sembla que *era dar ocasión que, si algun vasallo fuese ruin y quisiese defraudar, podría llevarse mucha aceituna, diciendo que era el medio cahiz de término*. Per això, el comanador i els colons acorden llevar aquest capítol.

7. Les ametles

La Carta de l'Atzúbia estableix una partició de les ametles al quart. Aquesta mateixa proporció, la trobem recollida a la Carta de Parcent i Benigembla (capítol XXXIII).

El capítol XVI de la Carta de la Setla i Mira-rosa obliga als vassalls a *replegar totes les almelles que tindran en ses heretats* i, tot seguit, contempla dos llocs on es pot fer el repartiment de la collita:

(...) portarles a la casa del senyor o a la almàçera pera que allí se faça la partició ab lo senyor. Aquest mateix capítol determinen que la distribució es farà al quart, ço és, tres parts per al colon i una per al senyor.

Els Negrals disposen d'una carta de poblament que imposa

l'obligació a cada repoblador de plantar dos ametlers en les seues heretats (cap. XI) i, a més a més, estableix que les ametles s'hauran d'arreglar en dies alterns i, el mateix dia que les hagen plegades, deuen portar-les a la casa del senyor; en cas d'incompliment d'aquesta norma, la pena serà de seixanta sous i el vassall perdrà les ametles que haja recol·lectat.

La Carta de Pedreguer obliga als colons a portar les ametles, així com aniran collint-les, a l'almàssera. Per a facilitar-los l'entrada el justícia i el jurats tindran una clau. Quan dins d'aquest recinte sis vassalls hagen dipositat totes les seues collites, es podrà procedir a fer la partició. Així ho ordena el capítol VI de l'esmentat conveni.

8. Els cereals

La Carta de la Vall de Gall de Gallinera fixa la partició dels cereals a la huitena (capítol IV). Idèntica proporció prescriu la capitulació quarta de la Vall d'Ebo.

Pel que fa a la dacsa, la Carta de Forna estableix que, abans de procedir a la partició, s'ha d'alfarrassar la collita de *paniso* o *dasa* per dues persones expertes. Una d'elles la nomenarà el senyor; l'altra, els veïns. El lloc de la partició serà el graner del senyor i els colons han de portar-hi la dacsa quan ja estiga seca. Així ho prescriu el capítol XI de la referida encartació.

Quant al blat, la Carta de Sagra i Sanet preveu en el capítol V la

constitució d'un pòsit en cadascun d'aquests llocs mitjançant una doble aportació anual durant sis anys: d'una banda, les dues barcelles de gra que el senyoriu rep d'aquestes poblacions; de l'altra, cada vassall haurà de posar una barcella.

El capítol XI de la Carta de l'Atzúbia fa referència a les llavors de dos cereals — el forment i l'ordi—, i institueix l'obligació del senyor de donar als seus vassalls totes les llavors que siguin necessàries per a la seua sembra.

La Carta de Parcent i Benigembla preceptua que els colons han de donar anualment al senyor una xàbega de palla, però no tenen obligació de donar-la a cap arrendatari si es presenta el cas d'arrendament de la baronia (capítol XXXIV).

9. Els arbres fruiters

En aquesta matèria, la Carta de Parcent i Benigembla disposa el següent:

(...) i altres qualsevols arbres fruitals, de qualsevol gènere i espècie que sien, [h] agen de pagar i paguen perpètuament al quart (capítol XXXIII).

Aquesta carta de poblament també estableix en la tercera de les capitulacions que la integren l'obligació d'empeltar tots els arbres bords que broten cada any a les terres de dita baronia. Aquesta carta eximeix als vassalls de fer la partició dels fruits de les pomeres, pereres, cirerers, albercoquers i pruneres que tenen a les terres d'horta si compleixen la següent condició:

(...) que lo dit senyor o qualsevol religiós que estigués en la present baronia puga prendre i prenga (...) lo que [h]aurà de menester per a sa casa, i no ninguna altra persona ni arrendador (capítol XXXX).

El capítol IX de la Carta de la Vall d'Alcalà i Benissili fa una distinció entre la fruita que els colons destinaran a la venda i la que es reservaran per al seu consum. Pel que fa a la primera, estableix aquesta norma:

(...) en respecte de les prunes, sireres, raïms de paner y altres fruytes fresques que vendran, se pague la sisena part de lo que aquelles valdran en dine[r]s.

Quant a la segona, aquest precepte ordena actuar de la següent manera:

(...) y de les que menjaran fresques no paguen cosa alguna.

Així mateix, els repobladors tenen l'obligació de manifestar la fruita que han venut fidelment i sense frau.

El capítol XVIII de la Carta de Forna posa limitacions a l'esporgada dels arbres en general:

(...) que ningún nuevo poblador ni sus descendientes en dicha baronía puedan cortar ni desimalar árbol alguno sin expresa licencia de dicha señoría, pero está en su facultad empero de poder limpiar dichos árboles de todo lo menudo con que no se corte rama que no sea seca.

Aquesta mateixa carta declara exempt de tot pagament els arbres fruiters plantats a les terres d'horta pel fet d'estar ja subjectes al cens d'un sou per fanecada.

També, el capítol XII de la Carta de Benimeli regula la qüestió dels arbres: prohibeix que, sense la llicència del senyor o el seu procurador, els vassalls puguin arrancar-los, tallar-los o decimalar-los.

La capitulació segona de la Carta d'Orba recull el supòsit del final del cicle vital dels arbres, i ordena que els colons que:

(...) si alguno se muriere o secare, hayan de poner otro en su lugar, conforme la tierra lo requiere y esto dentro de un año.

L'incompliment d'aquest precepte suposa l'aplicació d'una pena pecuniària de seixanta sous; però, a més a més, se li reconeix al senyor o els seus oficials la facultat de plantar l'arbre a expenses del vassall que no ha fet.

10. L'alfals i altres herbes

La capitulació XI de la Carta d'Ondara permet que cada colon pugui plantar una fanecada d'alfals per a les seues calvacadures sense que haja de partir amb el senyor amb una excepció:

(...) y si acàs los dits pobladors vendran dita herba, en tal cas hajen de pagar lo ters de la que vendran.

La de Forna concedeix a cada colon una fanecada d'horta en el capítol XVI, sense que haja de partir l'alfals sinó només pagar el cens ordinari, ço és, un sou. Però hi ha una situació que pot alterar aquesta regla general:

(...) y, si dichos nuevos pobladores o alguno de ellos por ningún tiempo ni sus descendientes en dicha Baronía partieran o dividieran dichas tierras, en tal caso no pueden hacer más hierva de la que respectivamente tocara a la tierra huerta que tubiere.

El capítol X de la Carta de Benimeli disposa que l'alfals que s'haja sembrat cada any s'alfarrassarà al mes de març per dues persones: l'una, la posarà el senyor; l'altra, els jurats de dit lloc.

La de Pedreguer obliga al senyor a donar a cada vassall una fanecada de terra franca per a la sembra d'herba i hortalissa. Però, si el vassall s'excedeix d'aquesta extensió, tot allò que haja sembrat de més estarà subjecte a la partició al quart com la resta de fruits. Si el vassall ven tota o una porció de la collita que ha tret d'aquesta fanecada, també li haurà d'abonar al senyor una quarta part. Aquesta regulació està continguda en el capítol XII de la referida carta de poblament.

11. Les moreres

En el cas de les moreres, el capítol XXXIII de la Carta de Parcent i Benigembla determina que la partició s'ha de fer al quart; però els nous morerals que es plantaran estaran exempts de partició durant un període de nou anys, segons allò que disposa el capítol XXXIX.

En el capítol XXXIV de la Carta de Forna, el senyor es reserva per a si totes les moreres que hi ha plantades al terme d'aquesta baronia, tant

les que es troben a les terres de secà com a les de regadiu.

12. Conclusions

L'anàlisi de les cartes esmentades posa de manifest la voluntat d'afavorir determinats conreus. Aquest és el cas de la vinya als senyoris de L'Atzúbia, Forna i Sagra-Sanet o la d'ametler als Negrals i Parcent-Benigembla. I encara hi podríem afegir alguns exemples més: les oliveres, els garrofers o les moreres, a Forna i Parcent-Benigembla. La plantació s'incentiva eximint al vassall de la partició durant un període d'anys que oscil·la entre els sis i els onze. No és, però, l'única manera de planificar l'activitat agrícola: hi ha cartes que recullen l'obligació de plantar una espècie vegetal en concret. Una tal situació es dona als Negrals (un ametler i una morera tots els anys) o a Forna (quatre jornals de vinya).

Una altra qüestió que afecta a la partició de fruits és la manera en què s'ha d'efectuar. Les cartes pobles solen designar un lloc on cal dipositar la collita. Aquest varia segons el tipus de fruit. Així, la Carta Pobla de Forna fixa el graner del senyor per al cereal, però en el supòsit de les garrofes només diu *donde le fuera señalado como sea dentro de dicho Lugar*. Per al cas de les olives, la de l'Atzúbia estableix l'obligació de portar-les a l'almàssera senyorial. Quan es tracta de raïm, la partició es fa lògicament dins el recinte on es troba el cup del lloc. D'aquesta manera ho disposa la Carta Pobla d'Alcanalí, que també es refereix al lloc on s'han de repartir la pansa i les figues (el sequer) i el blat (l'era).

Finalment, de la comparació de les cartes objecte d'aquest estudi podem concloure que la regla general és que les collites siguin transportades directament al lloc on s'ha de fer la partició de fruits, però hi ha alguna excepció com és el cas de la Carta de Pedreguer, que permet que el colon s'emporte les figues del sequer a casa fins al dia que corresponga distribuir-les amb el senyor, o que penge els raïms en una habitació de la seua vivenda fins al moment en què s'hagen de partir.

BIBLIOGRAFIA

ALEMANY GARCIA, S. (2012), *Les cartes de poblament de l'Atzúbia i*

Forna, IECMA / Ajuntament de l'Atzúbia-Forna.

ANDRÉS ROBRES, F., "Los derechos de monopolio en la Valencia del Antiguo Régimen: el ejemplo de Alfara y Burjasot durante el siglo XVII". *Anales de la Universidad de Alicante. Historia moderna*. Nº 2 (1982), pàgines 25-55.

CARDONA DOMÉNECH, C. (2009), *La Rectoría: breve recopilación histórica de la Rectoría del Marquesado de Dénia, en el Reino de Valencia*, Ajuntament de Sagra.

CISCAR PALLARÉS, E. (1977), *Tierra y señorío en el País Valenciano. 1570-1620*, Valencia, Del Cenit al Segura.

Costa, P.; BALLESTER T. i GARCIA P. (2009), *Pedreguer, memòria d'un poble*, Ajuntament de Pedreguer.

GIL PERICÀS, F.; COSTA CHOLBI, T.; ALMELA COTS J.M. i GRAU ESCRIBUELA A.F. (2011), *El Verger, de la Prehistòria a la fi de l'Antic Règim*, IECMA / Ajuntament del Verger.

GINER GUERRI, S. (1995), *Historia de Murla*, Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, Alicante.

MAS MARTÍ, J. i NOGUERA MENGUAL, J. (2007), *La terra i la gent del Xaló repoblat*, Ajuntament de Xaló.

MIRALLES, R. (1994), *Carta Pobla de la vila d'Ondara*, Diputació Provincial d'Alacant.

MONSERRAT CERVERA, M. (2000), *Carta Pobla d'Alcalalí 1610*.

— (2002), *Carta Pobla de Xaló i Llíber*, Ajuntament de Xaló.

Puig, V.; Torró, J.; ARAGÓ, E. i DE GOÑI, I. (2011), *La carta de població de les Valls de Gallinera i Ebo. Edició i Estudis*, Ajuntament de la Vall de Gallinera/ Ajuntament de la Vall d'Ebo.

RUIZ ROBLEDO, A., "La abolición de los señoríos", *Revista de Derecho Político*, Nº 20, 1983-1984, pàgines 121-150.